

*O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI*

ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

«Pedagogika» fakulteti “Chizmachilik va tasviriy san’at” kafedrası
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo’nalishi 4- bosqich “A”
guruh talabasi

Davlatov Oybek

DASTGOHLI AKADEMIK TRANGTASVIR VA KOMPOZITSIYA
ASOSLARI
fanidan

REFERAT

Mavzu: Tasviriy san’atda manzara janri va uning o’ziga xosliklari

Andijon-2013

REJA

KIRISH

- Tasviriy san'atning keyingi davrlardagi rivoji.
- Manzara etyudinging muhim afzalligi
- Manzara janrida ijod qilgan rassomlar va ularning ijodi.

Xulosa

KIRISH.

Eng oliy maqsadim – xalqimning omonligi.

I.A. Karimov

Yurtboshimiz I.A.Karimov 1993 yilda bir guruh ijtimoiy-gumanitar fan vakillari bilan bo'lgan uchrashuvda tariximizni, o'zligimizni qayta tiklash borasida o'z ko'rsatmalarini berdi. Yurtboshimiz bu boradagi o'z qarashlari bilan o'rtoqlashdi. 1997 yilda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va 1998 yilda tarixchi olimlar bilan bo'lgan uchrashuvda shu sohadagi kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor berishga, «o'zbek davlatchiligi tarixini» yanada chuqurroq o'rganish borasida bir qator ko'rsatmalarini berdilar.

Umumiy o'rta ta'lim , kasb-hunar kollejlarda ham yangidan yangi o'zgarishlar qilindi.Xususan maktab, kollej va boshqa o'quv yurtlarida o'qitishning zamonaviy , noan'anaviy usullarni keng joriy qilish texnika asrida kompyuter texnikasidan keng foydalanish amalga oshirish boshlandi.

Maktab va kollejlarda tasviriy san'at faning o'qitishni zamonaviy va ilg'or usullardan foydalanib o'quvchilarga rang tasvir sirlarini o'qitish mudom ahamiyatni kasb etmoqda.

Hozirgi kunda O'zbekiston Badiy akademiyasi va Oliy ta'lim vazirligi tomonidan tasviriy san'atning sir-asrorlarini yoshlarga yetkazish va ularning malakali yuksak kadrlar bo'lishi uchun turli adabiyotlar va o'quv qo'llanmalar yaratilmoqda.

Tasviriy san'at shunday go'zal ijodki unda har bir o'quvchi yoki rassom tabiat go'zalligini ,narsa va buyumlar go'zalligini ,inson ichki his tuyg'ularini o'z ko'rinishi shaklida tasvirlaydi.Bu orqali narsa va ko'rinishlarning qanday bo'lsa shunday tasvirlash orqali tomoshobinga taqdim etadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va «Ta'lim to'g'risida»gi" qonunida ta'lim tizimini shakli va mazmunining islohotini kun tartibiga qo'yadi.

Ta'lim tizimidagi islohotlar esa alohida fanlarni o'ziga xos usullar vositasida o'qitishni talab etadi.

Insonning komillik darajasiga yetishishida, ijodiy fikrlay oladigan, barkamol shaxs bo'lib shakllanishida tasviriy san'at fanining o'zni, o'ziga xos roli mavjudki, bu mavjudlikni badiiy qurish-yasash turi yana ham boyitadi. Bugun tasviriy san'at fani yosh avlodni estetik tarbiyalash bilan birga, Vatanimizga muhabbat, ma'naviy, madaniy merosimizdan faxrlanish, mutaqqilligimizni turli tahdidlardan asrash va mustahkamlash, milliy an'analar, qadriyatlar ruhida

tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash, ma'naviyat tarbiyasini o'z ichiga oladi va tasviriy san'at ta'limi vositasida oliy tuyg'ularni o'quvchilar ongiga singdiradi.

San'at mo'jizalarga limmo-lim bir qasrki, uning ulkanligi san'at turlaridan tashkil topgan koshonalar yig'indisidir

Tasviriy san'atning keyingi davrlardagi rivoji.

Ajdodlarimiz tasviriy san'atning me'morchilik va haykaltaroshlik turini mujassamlashtirgan holda ulkan san'at asari yaratib, ma'lum shakl, uslub orqali badiiy qurish-yasash san'atini ham namoyish etganlar. IX-X asrda bunyod etilgan Ismoil Samoniy maqbarasi ham ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan tasviriy san'atning me'morchilikdagi eng noyob turi hisoblanadi. Bunda me'mor g'isht terish san'ati orqali takrorlanmas go'zal shakl yaratib badiiy qurish-yasash san'atini ham namoyish eta olgan.

Ilm-fan, san'at gullab yashnagan Amir Temur va temuriylar davrida tasviriy san'atning me'morchilik, amaliy san'at turlari bo'yicha juda ko'p san'at asarlari yaratilib, ulkan kashfiyotlar qilindi. O'sha davrda qurilgan barcha maqbara va madrasalarni kuzatadigan bo'lsak, ularning shakli va bezaklarida badiiy qurish-yasash san'ati ham o'z aksini topganligini guvohi bo'lamiz. Andozalar va moslamalar yordamida ishlanadigan turli geometrik naqshlarning yaratilganligi bunga misol bo'la oladi.

15-16 asrlarda yashab ijod etgan mo'yqalam sohiblari Mirak Naqqosh, Sultonali Mashhadiy, Kamoliddin Behzod, qosimalining go'zal tasviriy san'at asarlarida, badiiy qurish-yasash san'ati qo'llaniladi va rivojlanadi.

18-19 asrga kelib boshqa sohalar kabi tasviriy san'atga e'tibor pasayib ketdi. Chunki jamiyatda bo'linish, o'zaro urush-janjallar, mahalliychilik boshlanayotgan edi. 1917-1991 yillar davomida tasviriy san'atning badiiy qurish-yasash turi alohida o'rganilmagan va e'tibor berilmagan bo'lsada, soha fidoiylari, olimlar tomonidan ma'lum ishlar amalga oshirildi.

Badiiy qurish-yasash san'ati tasviriy san'at turlaridan naqqoshlik, haykaltaroshlik, amaliy san'at, suhbat turlari bilan uzviy bog'liqlik, bu qurish-yasash san'atidan bilim berish, ijodkorlikni, tafakkurni, fikrlashni o'stirishda muhim ahamiyatga egadir.

Yuqoridagi fikrimizga bir misol keltiramiz. Portret janrida rangtasvir, grafika, haykal ishlash mumkin. Bir janrda tasviriy san'atning uch turi bo'yicha asar yaratish imkoni mavjud.

1997 yillargacha umumta'lim maktablarida tasviriy san'at quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

1. Narsani o'ziga qarab rasmini chizish.
2. Mavzu asosida rasm chizish;
3. Haykaltaroshlik;

4. Dekorativ ishlash;
5. Tasviriy san'at asarlari haqida suhbat.

Badiiy qurish-yasash turi tasviriy san'atning bir turi sifatida o'rganilmagan bo'lsada, dekorativ ishlash mashg'ulotlarida o'rgatib boriladi.

1997 yildan keyin O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi yangi qonuni va kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ishlab chiqilgan tasviriy san'at fani o'qitishning quyidagi yo'nalishlari belgilandi.

1. Naturadan tasvirlash: - o'ziga qarab rasm ishlash;
- o'ziga qarab haykal ishlash;
2. Kompozitsiya - rangtasvir kompozitsiyasi;
- haykaltaroshlik kompozitsiyasi;
- dekorativ kompozitsiya;

3. Suhbat. Suhbatda badiiy qurish-yasash turini o'qitishga dekorativ kompozitsiya mashg'ulotlarida bir muncha imkon yaratiladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, tasviriy san'atning badiiy qurish va yasash turi manzara janrining ham rivojiga o'zining katta hissasini qo'shib o'tgan. Tarixiy, me'moriy obidalarimizning barpo etilishi va turli tasviriy san'at janrlari bilan bezatilishi o'lkamizning go'zalligiga yanada xusn qo'shgan va qo'shib kelmoqda.

Manzara etyudining muhim afzalligi.

Manzara janri tasviriy san'at janrlari ichida juda keng qamrovga ega bo'lgan, qiziqarli, jozibador va ranglarga boy janr hisoblanadi. Bu janrda ijodkor o'zining barcha imkoniyatlaridan foydalanib tabiat go'zalliklarini ranglar yordamida chiqarib berishi mumkin bo'ladi. Tabiatning go'zal tasvirlari undagi osmon, suvlar va yo'llarning perespektiv holatlari, ranglarning o'zaro uyg'unliklari, kontrastliklar, yorug'-soyalar manzaraning yanada chiroyli ifodalanishiga sabab bo'ladi.

Manzara janri — tasviriy san'at janrlarining muhim janri bo'lib, manzara rangtasviri ham rangtasvir dasturining kerakli bo'limi bo'lib, rassom-pedagoglarni tayyorlash jarayonida muhimdir.

Manzara tasviriy san'atning eng hissiyotli janrlaridan biri hisoblanadi. Go'zal manzara asarlar o'zining nafosatli ta'siri bilan insonni ma'naviy boyitishga erishadi. Tabiat benihoya jozibali va go'zaldir. Quyosh nuri va atrof muhit cheksiz turli ranglarni hosil qiladi. Ona tabiat qo'ynida bo'lish ijodiy fikrlar tug'ilishi va ruhlanishni o'zgaras manbai hisoblanadi. Rassom

biror bir joyni tasvirlashda o'sha muhitni chuqur o'rganmay, tahlil etmay hayolan tasvirlasa bu ish soxta chiqib tomoshabinni o'ziga jalb eta olmaydi. Muntazam ijod etish rassomni nozik sezishga va tabiatni ma'lum holatini rangli va tusli xususiyatlarini to'laqonli yetkazishga o'rgatadi.

Amaliyotda ijod qilish xona ichkarisidagi ishlash sharoitidan farqlanadi. Kuchli yorug'likni Jiosil qiluvchi yorug'likning ko'pligi, reflekslarni turli-tumanligi, manzara obyektlarini kuzatuvchidan yiroqligi, yoritilishning tezlik'bilan almashuvi, yil fasli va ob-havoning turli holati — buning hammasi yosh rassomga yangi va odatlanmagan sharoitdir.

Manzara etyudining muhim afzalligi — tabiatning ma'lum holatini, yoritilganligini, havo muhit ta'sirini ma'noli makonni yetkazishdir. Manzara tasvirini bunday sifatlariga rassom havo perspektiva qonuniyatlariga amal qilish, rang munosabatlari bilan ishlash usuli, umumiy tus va rang holatini to'g'ri topish yordamida erishadi. Manzara obyektlari va narsalarni rang, och-to'qligi va to'yinganligi bo'yicha taqqoslash, solishtirish, ularning naturadagi farqlarini belgilash — bular etyudning rangli munosabatlarini to'g'ri ifodalashda asos qilib olinadi.

Moybo'yoq rangtasviri

Etyud

Manzara etyudini mahoratli tasvirlash — demak uning rang munosabatlarini naturada ko'rinayotganday o'xshatib bajarishdir. Bunday talablar natyurmortning rangli tasvirida ham asos bo'lgan. Manzara etyudining birinchi mashqlaridanoq naturani xaqqoniy tasvirlash uchun rangning och-to'qligi va to'yinganligi, rang munosabatlarini aniq topish muhimligini tushunish kerak.

Manzarani kuchli quyosh nuri bilan yoritilganlik darajasini rassom teng ravishda palitraning bo'yoqlar doirasiga o'tkazadi, so'ngra tomoshabin etyuddagi ko'rinishni absolyut yorqinlikda emas, balki naturaga teng ravishda etyuddagi rang munosabatlarini o'rnatilganligi tufayli qabul qiladi.

Manzarada yoritilish darajasi kuch jihatdan ham, rang jihatdan ham juda tez o'zgaruvchandir. U yil fasllariga qarab, bulutli havo, yorug'lik nurlarini tushish burchagiga (ertalab, kunduzi, kechqurun) qarab o'zgaradi. Kunning qoq peshindagi yoritilishni ertalabki va kechkiga qaraganda yuz barobar kuchlidir. Shuning uchun etyuddagi rang munosabatlari ma'lum tusli va rangdorlik darajasida saqlanib turishi kerak. Ayrim holatda rang munosabatlarini ifodalashda palitraning och va yorqin bo'yoqlari (quyoshli kun), boshqasida esa kam to'yingan quyuk, qoramtir bo'yoqlar qo'llaniladi (bulutli kun). Shunday qilib etyud tasvirlashda yoritilish kuchi va umumiy tusni hisobga olish kerak. Bunga, avvalambor barcha narsalarni yorqinligi, ranglarni to'yinganligi bo'ysunishi zarur. Shuning uchun etyudni tasvirlashga kirishishdan oldin quyidagi masalani yechish zarur: naturaning etyudida ko'proq yorqin, to'q va to'yingan dog'lar

rang va yorug'lik kuchi jixatdan qanday bo'ladi. Shular atrofida etyudning barcha narsalari va obyektlari rang munosabatlarida qurilgan bo'lishi kerak.

Ko'zning moslashuvi deb ataluvchi (yorug'likka ko'zning sezuvchanligining ko'tarilishi va pasayishi) natura (tabiat) har xil yoritilishda turli taassurotlarni yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, quyosh nurlarida kuzatilgan tabiat to'satdan bulutlar bilan qoplanganda barcha ranglar o'zgarib to'qroq bo'lib ko'rinadi.

Manzara etyudlarini bajarish jarayonida taqqoslash va munosabatlar bilan ishlayotganda naturani yaxlit ko'rish kerak, aks holda naturaning tus va rang munosabatlarini to'g'ri aniqlash va etyudning jozibador ko'rinishiga erishish mumkin emas.

Rangtasvir ishlash jarayonida manzara obyektlari va narsalarni yaxlit ko'rib turish muhim. Amaliy ishlash vag'tida birinchi ko'rinishni yorq'in ranglarda, keyingi ko'rinishlarni esa xiraroq ishlash kerak. Faqat yaxlit ko'rish orqali manzaraning perspektiv o'lchamlarini, ularning turli ko'rinishdagi rang munosabatlarini to'g'ri aniqlash hamda tasvirlashga erishish mumkin.

Oq fakturaning rang munosabatlarini ifodalayotganda ranglar birdamligini ham nazarda tutish kerak, u esa yoritilish spektr tizimini yaratadi. Ertalab naturada oltinsimon pushti bo'yoqlar, kechqurun esa sariq zarg'aldoq, bulutli kunda esa neytral kumushsimon ranglar ustun keladi. O'rmonda yashil issiq ranglar doim ustun turadi. Oydin kechada kulrang-xavorang va yashil ranglar kuzatiladi.

Naturadan ishlash jarayonida rassom rang munosabatlarini mutanosibligi, umumiy rang va tus holatining vazminligini kuzatib qolmay, rang koloriti va ranglar garmoniyasini yaxlitligiga erishishi kerak.

Kolorit hissiyotining tomoshabinga ta'sir kuchi shunda namoyon bo'ladiki, kartinadagi narsalar, obyekt yoki voqea ma'lum yoritilish sharoitlarida kolorit holatini haqqoniy ifodalay olsa. "Kim men uchun haqiqiy kolorist hisoblanadi?" — deb D. Didro o'zi javob beradi: "Tabiat ranglarini to'g'ri yoritilganligini tasvirlay olib kartinada uyg'unlikka erisha olgan rassomgina".

Plener sharoitida munosabatlar bilan ishlash uslubi ko'pchilik metodik adabiyotlarda muallif tomonidan yoki e'tiborga olinmaydi yoki aniq tushuncha berilmaydi, ko'pincha umuman noto'g'ri "munosabatlar" tushunchasi deyilganda rang turlarini mutanosibsizligi, etyud va natura tomoshabin obrazida rang munosabatlarini farqlanishi aniq emasligi nazarda tutiladi.

Rassomlar ko'p asrlar oldin narsalarning ranglari muhit bilan, yoritilish sharoitlari bilan o'zgarishlarini bilishgan. Uyg'onish davridan boshlab rassomlar rangtasvir haqida turli risolalar yozib, chiziqli va havoiiy perspektiva qoidalari, naturaning ranglardagi ko'rinishida muxitni o'rni (Leonardo da Vinchi, A. Dyurer, D. Konstebl, D. Reynolds) to'laqonli bayon etilgan. Shunday bo'lsa ham bu rassomlar plenerli manzarani kashf etmaganlar. Ma'lum bo'lishicha plener rangtasviri XIX asrning ikkinchi yarmida rassomlar tasvirni tusli va rangli ko'lamini saqlagan

holda munosabatlar usuli bilan ish- lashni boshlagan vaqtda paydo bo'lgan (V.D. Polenov, I.I. Levitan, K.A. Korovin va boshqalar).

Manzara rangtasviri bo'yicha birinchi mashg'ulotlar manzaraning asosiy obyektlari orasidagi ranglar farqlarini tasvirlashga qaratilgan qisqa vaqtli etyudlar bo'lishi kerak (bino silueti, osmonning umumiy dog'i, yer yuzining, umumiy tekisligi, daryoning oynali yuzining bir xildagi rang dog'i va hokazolar).

"Etyudni tasvirlashda osmonga nisbatan suv va yer tusining munosabatlarini birdaniga inobatga olib tasvirlash kerak", — deb yozgan K.A. Korovin.

I.I. Levitan yosh rassomlarga maslahat beradi: "Biz hali manzaradagi yer, suv, osmonni umumlashtirish, bir-birini bog'lash ko'nikmalarini to'laqorili egallamaganmiz: hammasi alohida, barobar esa yaxlit bo'lib jaranglamaydi. Axir eng muhimi va murakkabligi — manzarada suv, yer va osmonning to'g'ri rangli munosabatlariga erishishdir".

Misol tariqasida N.N. Ge "Bulutlar", "Dengizda quyosh botishi" va A.E. Arxipovning "Shimoliy manzara" asarlarini ko'rishimiz mumkin. Rassom N.N. Ge osmon, suv va yer munosabatlarini, old ko'rinishdan ichkari tomongacha ranglarning perspektiv o'zgarishlarini nozik ifodalagan. A.E. Arxipovning etyudi esa betartib to'q rang surtmalari bilan osmon, yerning asosiy munosabatlari ko'l bo'yidagi katta bo'lmagan omborxona tasvirlangan. Bunday dastlabki bir seansli etyudlarda naturaning yirik rang munosabatlarini astoydil tasvirlashi talabani manzara etyudidagi rang tuzilishi, uning materiallik va fazoviy sifatlarini hamda tabiatdagi turli yoritilish holatlarini mahoratli yaratish malakalarini rivojlantiradi.

Yoritilish holatini hisobga olib, umumiy ranglar munosabatini qisqa vaqtli etyudda bajarish bo'yicha biroz tajribaga ega bo'lgach ikki-uch seansga mo'ljallangan mashqlarga o'tish mumkin. Uzoq vaqtli etyudlarni ishlash jarayonida ham dastlab asosiy rang munosabatlarida (asosiy dog'lar), yaxlit surtmalarni qo'llash, so'ng old, o'rta ko'rinishdagi maydabo'laklarni bajarishga o'tiladi va hokazo.

Tajribasiz rassom uzoqda joylashgan (100—300m) ko'katlar rangini xuddi oldida turgandek ko'radi. Vaholanki, yiroqdagi rang mutlaqo boshqacha ko'rinadi: yashilning nozik ranglari va uning to'yinganligi uzoqlashish ta'sirida albatta o'zgaradi. Tajribasiz rassomlarning asosiy kamchiligi: ishni yaxlit ko'rmaslik, mayda shakllarni tasvirlash bilan chalg'ib ishni samarali yakunlay olmaydilar.

Tabiatdagi narsalarning ranglari yoritilish kuchi va spektr birikmalariga bog'liq (kunduzi, kechqurun, quyoshli kunda, bulutli ob-havoda) holda o'zgaradi. Masalan, kechqurun quyosh botish vaqtida qayin tanasi zarg'aldoq qizil tusda ko'rinadi. Shunday bo'lsa ham tajribasiz rassom qayin tanasini oq rangda tasavvur etadi.

Manzarani rangli tasvirlash jarayonida narsalarning predmetlik ranglarini yoddan chiqarish ko'nikmasiga erishish (shaxsiy rangini), yorug'lik ta'siri va uzoqlashgandagi ranglarni sezish mahoratini rivojlantirish zarur. Ayniqsa, ta'limning boshlang'ich davrida plenerdagi rangtasvirbo'yicha vazifa va mashqlar huddi shunga bag'ishlangan bo'lishi kerak.

Manzara janrida ijod qilgan rassomlar va ularning ijodi.

Manzara janrini yetuk mutaxxasislari juda ham ko'p. Biz dunyo rassomlari, rus rassomlari yoki o'zbek manzarachi rassomlari ijodini o'rganib borsak so'zimizning isbotini topamiz. O'zbekistonning ko'plab manzarachi rassomlarining manzara asarlari yurtimizning go'zal tabiatini yorqin ranglar bilan ochib beradi.

50-70 yillarda O'zbekistonda manzara janrida ijod etgan rassomlar O'.Tansiqboev „Issiq ko'l", „Ona o'lka", „Qayroqqum suv ombori", N.Qoraxon. „Nanay yo'li", „Sijjakda bahor". R.Temurov. „Samarqand arxitektura manzaralari" turkumini yaratdilar.

70-80 yillarda G'.Abdurahmonov, F.Toxirov, R.Choriev, K.Bogoduxov, M.Yesin, Tudavkin kabi rassomlar manzara janrida samarali ijod qildilar. Hozirgi vaqtda ko'plab izlanuvchi iqtidorli rassomlar A.Nuriddinov. O.Qozoqov, A.Mo'minov, A.Mirsoatov, Z.Islomishkov kabilar mustaqil o'zbekiston,go'zal tabiatni madh etuvchi maftunkor manzaralarni yaratib kelmoqda.

Manzaraning bir necha turlari mavjud bo'lib ularga quyidagilar misol bo'la oladi.

Shahar (arxitektura), qishloq (tog'), manzara, sanoat (manzara, zavod, fabrika, inshoot, qurilish), tarixiy, romantik, lirik, panorama (ko'rinishida) manzaralar shular jumlasidandir. Bularni har bir negizida ifodalovchi mazmun, g'oya, yotadi. Shahar manzarasida shahar hayoti bilan bog'liq, transport vositalari, odamlar oromgohi, bog'lar, hamda, yer osti o'tish yo'llari kompazitsiya tasviri uchun misol bo'la oladi.

Qishloq manzarasi bepayon kenglik, tog' manzarasi, yaylovlar, qoya tosh, o'simliklar, vodiylardagi jilvakor suvlar tasviri kompazitsiya negizini tashkil etadi. Sanoat manzarasi, katta zavod hovlisi, suv ombori, ko'prik, metro qurilishi texnika qurilish vositalari bilan bog'langan.

Lirik manzarada tabiatni „Erta tong", „Bahor" kabi mavzudagi tabiatni nozik, sokin go'zalligini,uning uyg'onish holatini aks ettiruvchi, insonga olam-olam quvonch baxsh asarni ko'z ongimizga keltiramiz. Manzaraning kompazitsiya vositalari, joyni tanlash, ko'rish nuqtasi, ko'rish chizig'i, fazoviy masofa, format, perespektiva, ritm, kolarit, yorug' refleks kompozitsiya markazi shular jumlasidandir.

Bu janrda kompozitsiya yaratish uchun qalamtasvir, rangtasvir sohalarini mukammal bilishga ega bo'lishi kerak. Naturadan dastlabki chizilgan chizg'i rangli etyudlar manzara

kompozitsiyasini tuzishda asosiy mavzu bo'lishi mumkin. Qishloq manzarasi kompozitsiyasini tasvirlamoqchi bo'lsak avval tabiatda quyoshli, bulutli kunlar, peshin oqshom holatini harakterli xususiyatlarini sinchiklab kuzatish lozim.

Formatni aniqlab ufq chizig'i ko'rish nuqtasini belgilab olish lozim. So'ngra havo va yerning tekkislikga nisbatan belgilab oldingi, keyingi orqa plani va pridmetlari mashtabini topish darkor. Kompazitsiyani bir necha variantlarini sangina, ko'mir kabi yumshoq materiallarda bajarish tafsaiya etladi.

Bajarilgan xonaki eskiz variantini rangda tasvirlash, asar xolatini aniqlashga yordam beradi. Sifatli bijarilgan eskiz asosida manzara kompozitsiyasini yakuniy nusxasini amalda bajarish kerak uni qog'oz, karton, xost, akvarel, moybo'yoq, guash, orqali amalgam oshiriladi.

Bo'lajak rassom uchun hayotni kuzatish mavzu yuzasidan kundalik qalamchizgi va etyudlarni bajarish mashqlarini qilishga kirishsa maqsadga muvofiq ish bo'ladi. Manzara janridagi asarlar misol, inson uchun ma'naviy ozuqa beradi, hayotga shodlik bahsh etadi.

XIX asr 60-yillari o'rta osiyoga, Rus ilg'or realistik san'ati o'z ta'sirini ko'rsata boshladi. Tashrif buyurgan rassomlar o'z asarlarida yerli xalq va tabiatni tasvirladilar. Turkistonda birinchi bo'lib ijod qilgan rassomlar ichida „Turkiston turkumi” suratlarini yaratgan ijodkor V. Vereshagin hayotni kuzatuvchi sifatidir etnografik hayot farzini chuqur o'rganib etyud va eskizlar bajarish natijasida har xil mavzuda asarlar yaratadi. „balog'atga yetmagan bola savdosi”, „zindon”, „nashavandalar” shular jumlasidandir.

Uning tarixiy janrdagi yaratkan eng katta asari „Tantana qilmoqdalar”, deb nomlanadi. Registon maydonida bo'lib o'tayotgan bu marosimda Mustaqillikga qarshi yurish qilgan kuchlar ustidan qozonilgan g'alaba tantanasi o'z ifodasini topgan.

Kompazitsiya jixatidan ko'p figurali, ko'p planli bu asarda oddiy fuqoro, darveshlar, otda yuzboshi sarbozlar, ularni bo'lib o'tayotgan tantanaga psixalogik munosabatlari, milliy liboslari aks etgan quyoshning yorug' shulasida Samarqand tabiati iliq gammada tasvirlab berilgan.

O'zbekiston zamonaviy realistik tasviriy san'atiga asosan XX asr boshlarida O'zbekistonga kelgan Rus rassomlari tomonidan asos solindi. Birinchilar qatorida M. Kurzin, P. Bure, I. Kazakov, A. Isupov, N. Rozanov kabi rassomlarni aytish mumkin.

1918 – yil Samarqantda, 1919-yilda Toshkentda Turkiston ulkan rassomchilik san'ati rivoj topdi. Boshqa rassomlar qatorida A. Valkov yoshlarga dars berdi. Samarqandda esa O. Tatevyosan rahbarlik qiladi. O. Tatevyosan rassom sifatida 20 yillarda tanildi. U o'zini manzara, natyurmort, portret janrlarida sinab ko'radi va asarlarini sharqini o'zicha talqin qiladi.

Keyinchalik u natyurmort ustasi professor sifatida tanildi va 1954-57 yillarda yosh rassomlarga dars beradi.

Rassiya Badiiy Akademiyasi Muxbir a'zosi, O'zbekiston Badiiy Akademiyasini Akademigi professor Rahim Ahmedov institutida ijod laboratoriyasini, tasviriy san'at bo'limlarini ochdi, keyinchalik aspirantura tashkil qildi. Uning maqsadi yosh iqtidorli talabalarni tarbiyalash, o'qitish va O'zbekiston tasviriy san'atini rivojlantirishdan iborat edi. Musavvirning „Ona o'ylari“, „Tong“, „Sora Axmedova“ portreti, „Lola“, portreti, „Oqtoshda bahor“, „Surxandaryolik ayol“, asarlarida jozibali ayol ranglar vositasida o'zbek xalqining o'tmishi, ichki dunyosi, his – tuyg'u, orzulari o'z ifodasini topgan.

Rahim Ahmedov dastlab portret sohasida juda berilib ijod qildi. Zamondoshlarni betakror obrazini, mazmun g'oyalarni ifodalashda o'ziga xos badiiy til topdi. Portret yaratganda, nafaqat uni tashqi qiyofasiga, ranglarni uyg'unligiga, balki uni chehrasidagi insoniy fazilatlarni ochib berishga intilardi. Shuning uchun mehnatsevar xalqning milliy xususiyatlarini, o'zida mujassamlashtirgan ayollar, qariyalar, o'spirin – yoshlarni obrazini yaratishga qaratilgan edi. „Cho'pon portreti“ da tabiat bilan kurashib og'ir mehnatni yoshlidayoq yelkasiga olgan 40 – yillar avlodining taqdirini tasvirlagan. Cho'pon yigit qiyofasida sinchiklab qarayotgan nigohi gavda kompazitsiyasiga bog'lanib ketgan, tayoqqa suyalgan, qabargan qo'llari va suyalgan gavadasi jazirama oftobda kuygan dala o'tlari, haroratda qizigan tabiat manzarasi fonida – issiq ranglarda o'z yechimini topgan. Portret kompazitsiyasini asosiy mavzusi bu inson obrazidir.

Kattalarga taqlid qilib boshiga qiyiqcha o'ragan og'ir mehnatni anglagan, pushti ko'ylakdagi o'spirin bola tasvirlangan. Bu ajib asar hozirda O'zbekiston Davlat san'at muzeyida avaylab saqlanmoqda.

1956 yili Rahim Ahmedov Birchmulla qishlog'ida, ikki o'g'li hamda turmush o'rtog'i frontdan qaytmagan, mehnatda qaddi bukulmagan mardona keksa ayol portreti, „Ona o'ylari“ asarini yaratdi. Men shu portret yaratilishini shohidi bo'lganman. Chunki rassomchilik instituti talabasi sifatida Rahim aka rahbarligida dala amaliyoti - plenerni o'tar edik. Ayol ko'pincha qariyalarga hos o'tirar, hayolga cho'mar edi. Ayol to'lqinlantirib, unga mehr, chuqur hurmat uyg'otdi.

„Ona o'ylari“ portreti kompazitsiyada, figura biroz oldinga chiqqan. Yong'oq daraxti yonida yostiqqa suyanib tizza ko'ziga qo'l panjalarini saranjom qo'yib, hayolga cho'mgan ayol qiyofasi, kompazitsiya jihatidan klassik mavqeiga ega, juda muvofaqiyatli topilgan. Ayol yuzidagi chuqur ruhiy holatni, uning g'amgin yuzidagi katta yorug' ko'zlarida, mehnatda toblangan yuz chehrasidahaykalga xos o'z ifodasini topgan.

Gavda, „siluet“ aniq, yengil ranglarda manzara fonida, ko'k, binafsha, pushti, yashil, sariq ranglarda shiddatli mahorat bilan tasvirlangan. „Hozirgi davirda janrli portretga

ko'proq ahamiyat berish kerak'' deydi R. Ahmedov, chunki insonni tabiiy sharoitda, mehnat jarayonida – ichki kechirmalarini ishonarli chuqur ifodalab berish sharoiti mavjud.

Ranglarni maftuni bo'lgan R. Ahmedov ko'p zamondoshlari qatori 1959 yil „Surxondaryoli qiz'' portretini yaratdi. Sariq ranglar fo'nida u boshqa oq ro'mol o'rab o'tirgan, yuzlari quyoshda toblangan bug'doy rang ayol obrazini yaratdi. Egnida libosi qizil – zarg'aldoq, dekorativ ranglarda bo'ynidagi yaltiroq kumush tangalar, tumorlar o'ziga hos uslubda tasvirlangan. Raxim Ahmedov bilan bir qatorda Behzod nomli milliy rassomlik va dizayn institutida CH. Axmarov, N. Qo'ziboyev, T. Oganegov, V. Jmakin, V. Sosodov, V. Kovinin, M. Saidov kabilar yoshlarni tarbiyalashda o'z hissalarini qo'shdilar.

M. Saidovni „askiya'' (1964y) asarida paxta dalasi manzarasi, yog'och karavotda dam olayotgan paxtakorlarasari ishtirokchilaridir. Kompazitsiya markazida qo'lida piyola ushlagan qariya navbatdagi hazil musobaqa g'alabasidan so'ngi yuzdagi kulgu, iliq chehra, ro'parasida hazildan yutqazib o'zini noqulay holtda sezib o'tirgan raqib tasvirlangan. Xushchaqchaq hazil kulgudan o'zini tutolmay o'tirgan atrofdagi lodamlar har xil xolatlar tasvirlangan. Tomoshabinni e'tiborini o'ziga qaratgan chol figurasi kartinada asosiy bog'lovchi – kompazitsiya markazini tashkil etadi. Har bir tipaj o'ziga xos psixologik holatda jozibali iliq tillarang kolaritda ifoda etilgan.

V. Jmakinning „Paranji tashlagan ayol'' (1957y) kartinasi ko'p figurali monumental kompazitsiya asarida dramatik holat tasvirlangan. Asar mazmuni yaxlit kompazitsiya yechimi chuqur psixologik asosda ko'rsatilgan.

Yorug' oftobli ko'chada bo'layotgan tarixiy dramatik voqea ifodalangan. Kompazitsiya markazini paranji tashlab salobatli turgan o'zbek ayoli tashkil etadi. Muallif kelajakka intilgan ayol obrozini, eski tuzum vakillariga, ruhoniylar kontrast holatda qarama – qarshi qo'ygan.

V. I. Jmakin kartinada „tipaj''lar obrozini, ularning ruxiy munosabatlarini, ularning liboslarini kontrast, ranglarda ustalik bilan tasvirlab bergan.

1955 yili Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universitetida Badiiy – grafika fakulteti tashkil topdi. Bu erda dastlabki yillarda Yu. Elizarov, M. Saidov, T. Oganegov, Yurovsiy A. Goldrey, M. Nabiyev yoshlarga tasviriy san'atdan saboq berishdi, tasviriy san'at va ijod asoslarini o'rgatishdi, Respublikamiz maorif sohasiga yosh rassom – o'qituvchilarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ko'plab ijodiy asarlar yaratishdi.

„Kabutar ko'targan qiz'' (1953y.) ochiq havoda (planerda) bajarilgan. Toklar soyasida o'tirgan yosh o'zbek qizchasi obrozi namoyon bo'lgan yumshoq tabassumli chehrasi aks ettirilgan. Chambarak qilib o'ralgan qora sochlari, iliq yengil qarashlari, uning erkin holatda o'tirishida o'ziga hos harakter ifodasini beradi. Uyning devoriga tushgan yorqin oftob nuri, hovlidagi yashil maysa fonida bayram liboslaridagi qizning ruhiy holati jozibali tarzda bajarib

berilgan. Yuzidagi iliq libosidagi sovuq reflekslar rassom tasavvuridagi go'zal, haqoniy ifodani namayon etib turadi. Yu. Elizarov yozuvchi „Sadridin Ayniy” , rassom „ Rashid Temurov” portreti va bir necha mavzuli, tarixiy qartinalar yaratdi: „Xalima Nosirovaning ijodiy kechasi” qartinasini, „Registon maydonida tantana” shular jumlasidandir.

Yosh pedagog – rassomlarni tarbiyalashda ayniqsa Malik Nabiye'vning xizmati juda katta. U 30 yil davomida, Badiiy- grafika fakulteti rang tasvir kafedrasining mudiri bo'lib ishladi. Mutaxassis fanlarni oqitishni takomillashtirishga, ilmiy nazariy, amaliy qo'llanmalar yaratishda oz xissasini qo'shdi. Kompozitsiyada milliy ijod maktabini shakllantirdi. Shu bilan birga tinmay ijod qilib nufuzli ko'rgazmalarda qatnashib, oz malakasini takomillashtirdi.

Uning samaraliy ijodiy mehnati, davlat tomonidan yuqori darajada taqdirlandi. U O'zbekiston halq rassomi, O'zbekiston Badiiy akademiyasining faxriy a'zosi, professoridir.

M. Nabiye'vni „Eski maktab” asari o'ta mahorat bilan tasvirlangan. Tanlangan mavzu tarixiy asar tuzilishi (Kompozitsiyasi) ranglar majmuasi, qorishmasi bir –biriga mutanosib uyg'unlashib ketgan. „Eski maktab” milliy musavvirimiz tomonidan, xaqqoniy ochib berilgan.

Hamma bolalar boshida jajjigina jiyakli gilamkashta, chamandagul, Marg'ilon nusxa do'ppilar tasvirlangan bo'lib, milliy kiyimlar yoshlariga qarab topilgan ularga nihoyatda yarashgan. Bolalarda sabir, odob, ilm olishga moyillik, andisha kabi o'zbekona hislatlar sezilmoqda.

Ular cho'kka tushib, bo'yra ustida ot'irishibdi, oldilariga pastak yasama kursi, uning ustida darsliklar. Domladagi aqlu – zakovat, ilmlariga xos ko'rinish, xona ichi bilan uyg'un qilib aks ettirilgan. Bu asarda har bir bolaning bir – birini takrorlamagan holatlari hayotiy topigan. Domla qiyofasining ko'rinishi ko'p yillik tajriba natijasida yisxshi tasvirlanganini qayd etamiz.

M. Nabiye'v halq bahodirlari yunon bosqichlariga qarshi jang qilgan „Spitamen qo'zg'oloni”, jasorati bilan arablarni hayratda qoldirgan, „Mukanna qo'zg'oloni” tarixiy asarlarini yaratdi. Abu Rayhon Beruniy obrazi tasviri uning qomusi olim va mutafakkir inson ekanligi, uzoq vaqt davomida mashqqatli ijodiy mehnat qilish, alloma yashagan davrini yaxshi o'rganish, bir necha bor eskiz va rang lavhalarini ishlash natijasida yuzaga keladi.

M. Nabiye'vning „Beruniy portreti” birinchi bor 1950 yilda, ikkinchi varianti 1974 yili allomaning 1000 yilligi o'tkazilishiga bag'shlangan tanlovda g'olib chiqdi. YUNESKO tomonidan chaqiriladigan „Kuryer” jurnalining 1974y iyul soni muqovasida bosilib chiqdi va dunyo halqlariga borib yetdi.

Rassom asarda ilm sirlarini yechish uchun butun vujudi bilan kirishgan tarixiy shaxs, insonparvar olim Abu Rayhon Beruniyning butun salobati. Nufuzini gavdalandiradi. Kartinning keyingi planlaridagi kitoblar, tibbiyot, ilm fanga bog'liq bo'lgan buyumlar,

ayniqsa portret konpazitsiya yechimidagi sharqona tahlil, yuz qiyofasidagi chehra chizgilari, ruhiy holati, mujassamlashib

yaxlit Beruniy obrozi, uning qomusi olim mutafakkir inson ekanini yanada

bo'rtirib ko'rsatishga xizmat qilgan. Shuningdek M. Nabiyev Sohibqiron Amur Temur portretini 1995 – 96 yilda yaratdi. U davlat tanlov kamisiyasi tomonidan umumna'muna sifatida qabul qilindi. Tasvirda Amir Temur sarkardalik kiyimida namoyon bo'ladi. Taxtda o'ychan o'tirgan sohibqiron, qilichga qo'llarini qo'yib, kuchga, aql –zakovatiga to'lib, davlat osoyishtaligi, va farovonligi, xalqlar inoqligini o'ylamoqda. Tarixchi Arabshox tariflaganidek uning boshiga kiygan toji barvasta qomatlariga juda yarashgan. Portret havorang, zarghal jigarrang, qirmizi va oppoq moybo'yoqlarda nihoyasiga yetkazilgan. Taxtning bir tarafda quyoshdek nur sochayotgan jilvakor qadimiy Marokand memorchiligi ko'rinishlari aks etgan. Kompazitsiya jihatidan portret tasvirida shijoatli, kuch, qudratga to'liq, inson qiyofasi o'ziga xos salobatli qomatda tasvirlangan. M.Nabiyev tarixiy allomalardan Zaxiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy, Ibn Sino simolarini, ko'plab zamondoshlar portretlarni yaratgan pedagog rassomdir.

XULOSA.

Manzara ishlash jarayoni juda murakkab va muxim bosqich hisoblanib, o'quvchilarda nozik did-farosat, ma'naviy yuksak tarbiyani shakllantiradi.

Manzara ishlashni o'zlashtirgan har bir o'quvchi savodli rasm ishlash sirlaridan voqifdir. Zero qadimdan san'at kishilarni go'zal his-tuyg'u sari yetaklagan. Oliyjanoblik, poklik va fidoiylilikga undagan benozik himmat hisoblanadi. San'at olamiga qadam qo'ygan insonlar nafaqat san'atni teran va chuqur tushuna oladi, balki o'z ijodi namunalari orqali, atrofidagi kishilarga, go'zallik, ziyo ulashadi.

Men tasviriy san'at o'qituvchisi sifatida ana shu xayrli ishlarda bosh-qosh ma'sul shaxs ekanligimdan mamnunman. Berilgan ta'lim, tarbiya orqali shakillangan go'zal hulqli shaxs va vatanga gsodiq shaxslarni ko'rish men uchun katta baxtdir.

Men o'z ishlash faoliyatimni boshlar ekanman oliy dargohda olgan bilimlarim, malaka va tajribalarimni hamda butun kuch g'ayratimni yosh avlodni yuksak manaviyatli, zakovatli qilib tarbiyalashga sariflayman. Bu sharaflı va saodatli yo'lda ustozlarim kabi fidoiy, ularga munosib shogird bo'lishga intilib yashayman.

O'quvchilarga manzara chizishni o'rgatish orqali ham ranglarni idrok etishi, tanlash kabi qobiliyatlarni shakllantirish barobarida ularda estetik tarbiya va inson ma'naviyatini tarkib toptirish mening pedagogik burchimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I. A.Karimov "Jamiyatimizx mafkurasi xalqni-xalq, millatni – millat qilishga xizmat etsin." - T. O'zbekiston.1998O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi. –T. O'zbekiston.1992.
2. Karimov I. A. O'zbekistonning XXIasr bo'sag'asida xafsizlikga tahdid barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari -T.O'zbekiston. 1997
3. Karimov I. A.Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori- T. O'zbekiston. 1997
4. „Talim to'g'risida” Respublika qonuni. Halq talimi jurnali –T.1997
5. Qadrlar tayyorlash ilmiy dasturi. Halq ta'limi jurnali. 1998.
6. Azamov I. „O'zbekiston naqshu-nigoralari” P. G'. G'ulom nomidagi adbiyot va san'at nashriyoti. 1987.
7. Soibov P. Komoazitsiya. T. O'zbekiston. 1999
8. O'zbekiston entiklobediyasi. I-XV tomlar. T.Fan.
9. Zaytsev A. S. Savetu masterov. Lelingrad.Stroyizdat.
10. Qosimov Q. „Naqqoshlik”. T. O'qituvchi. 1990.
11. Rudan N. R. Rukavodstva potsvetovideniyu. M. Guzlekram.